

2.1. Scenariusz „Działaj lokalnie, zmieniaj globalnie, czyli o tym, co daje Ci demokracja”

Magdalena Krakowska*

Anna Tracz-Molasy**

Edyta Reinhard***

2.1.1. Wprowadzenie dla nauczyciela i wykładowcy

Inspiracją do powstania niniejszego konspektu stanowiło szeroko rozumiane zagadnienie *demokracji*. Szybkie przemiany społeczne, geopolityka, niestabilna sytuacja na arenie międzynarodowej, zwłaszcza tam, gdzie rządy państw opierają się na niedemokratycznych instytucjach ustrojowych, jak również sytuacja w Unii Europejskiej, uzasadniły konieczność sięgnięcia po temat zajęć, który zmusiłby do refleksji nad istotą i rolą demokracji w budowaniu społeczeństwa opartego na praworządności, dialogu i poszanowaniu każdej jednostki.

W opracowaniu scenariusza tych zajęć wykorzystano ustalenia z badań naukowych prowadzonych w ramach projektu naukowego *Mediacje i dialog w Unii Europejskiej prowadzące do trwałego i sprawiedliwego społecznie porozumienia osiąganego w warunkach rzetelnej i wiarygodnej informacji*. Projekt zakładał m. in. ankietowe przebadanie grupy respondentów²³ (ponad 600 osób młodzieży licealnej i uczniów technikum oraz młodzieży studenckiej), której zadano pytania dotyczące instytucji związanych z demokracją, wartościami wyznawanymi w Unii Europejskiej, jej funkcjonowaniem, a także z rolą Parlamentu Europejskiego.

Badanie ankietowe pokazało stan wiedzy i świadomości młodych ludzi na temat demokratycznych instytucji unijnych, ich prerogatyw, działania i roli Parlamentu Europejskiego. Zbadano stosunek młodych ludzi do Unii Europejskiej. Jednym z pytań, jakie zadano respondentom, było: „W jaki sposób zostaje się deputowanym do Parlamentu Europejskiego?”. Na tak postawione pytanie 70% respondentów odpowiedziało prawidłowo - deputowanych wybiera się w wyborach powszechnych - każdy obywatel danego kraju UE może głosować na deputowanych z danego kraju. Studenci wykazali się większą wiedzą w tym zakresie, niemal 79% respondentów udzieliło poprawnej odpowiedzi. Wśród uczniów odsetek

* ORCID: 0000-0002-4463-5222.

** ORCID: 0000-0001-9753-5463.

*** ORCID: 0000-0002-8419-3676.

²³ Ankietę przeprowadzono w ramach projektu GANESA w kwietniu 2021 r. Odpowiedziało na nią 107 uczniów technikum, 120 – liceum ogólnokształcącego, 419 – studentów Uniwersytetu Wrocławskiego.

poprawnej odpowiedzi kształtował się na poziomie 54%. Niestety – aż 30% badanych udzieliło błędnej odpowiedzi, co sugeruje, że wśród młodzieży istnieją tacy, którzy nie mają świadomości, jak funkcjonuje Parlament Europejski i jaka jest jego rola.

Respondenci pytani byli także o to, jakie wartości kojarzone z Unią Europejską są dla nich szczególnie ważne. Z badania wynika, że dla młodych ludzi najważniejsza jest swoboda przemieszczania się między państwami. Na drugim miejscu zaznaczono możliwość podjęcia pracy w każdym kraju unijnym. Ważną wartością okazały się także: wolność, możliwość wzięcia udziału w programach typu Erasmus oraz demokracja. Najmniej istotne dla respondentów okazały się: pluralizm, wspólna polityka zagraniczna i możliwość wspólnego zakupu szczepionek przeciw COVID-19. Podsumowując, wybrane przez młodych ludzi odpowiedzi wskazują, że cenią sobie oni takie wartości, które bezpośrednio ich dotyczą i łączą się ze swobodą, wolnością i sprowadzają się do wartości demokratycznych, na których opiera się cała instytucja Unii Europejskiej.²⁴

Demokracja to nie tylko wartość, ale również instytucja, która już w czasach starożytnej Grecji stanowiła o ustroju. Definiowano ją wówczas jako formę wyrażającą zdanie większości. „Grecy urzeczywistniając ustrój demokratyczny, byli autorami bezprecedensowego eksperymentu politycznego. Można powiedzieć, że nie wiedzieli nic o możliwościach, jakie daje demokracja, zanim sami nie zaczęli jej urzeczywistniać. Mimo że realizacja tego projektu miała charakter ewolucyjny, to sam pomysł i jego wcielenie w życie bez wątplenia były rewolucyjne.”²⁵ Demokracja ateńska, stworzona jako wzór, stała się modelem, który wyrażał przekonanie, że w państwie opartym na głosie ludu (gr. *demos kratos*) da się wybudować dobry, sprawiedliwy świat.

Dziś demokrację definiuje się jako ustrój państwa, w którym obywatele mają prawnie zagwarantowany bezpośredni lub pośredni wpływ na podejmowanie decyzji. „Warunkiem istnienia demokracji jest posiadanie przez ogół obywateli praw i wolności gwarantujących każdemu obywatelowi udział w sprawowaniu władzy.”²⁶ Konstytucjonalista profesor Marek Safjan zauważa, że „systemy prawa współczesnej Europy są oparte na modelu demokracji konstytucyjnej, w którym uznaje się pluralizm światopoglądowy, religijny, polityczny i ideologiczny społeczeństwa. Współczesna demokracja konstytucyjna jest oparta na konsensie, odrzuca prosty model demokracji większościowej, nakazuje obronę praw mniejszości, zakłada maksymalną sferę wolności jednostki, o ile da się to pogodzić z interesami innych

²⁴ Karta Praw Podstawowych Unii Europejskiej, Preambuła, EUR-Lex - 12012P/TXT - EN - EUR-Lex (europa.eu) [dostęp: 28.05.2022].

²⁵ Słupnik T., *Narodziny demokracji w Grecji klasycznej w czasach reform Klejstenesa i Peryklesa*, „Studia Politicae Universitatis Silesiensis” 2017, t. 19, s. 35–68.

²⁶ Bombicki M.R., *Encyklopedia Actus Purus*, Warszawa 1990, s. 51.

obywateli i społeczeństwa, stwarza możliwie szerokie szanse uczestniczenia każdego w życiu publicznym i decydowania o jego kształcie.”²⁷ Takie rozumienie demokracji wpisane jest więc w myślenie o państwie, jego ustroju, sposobie sprawowania władzy. Zarówno Unia Europejska, jak i Parlament Europejski wspierają takie myślenie. Na oficjalnej stronie Parlamentu Europejskiego przeczytać można, że Parlament Europejski zyskał sobie opinię zaangażowanego obrońcy demokracji i praw podstawowych jednostki.²⁸ Jednoznaczne bowiem jest, że demokracja chroni człowieka i jest z nim szczególnie związana.

Silny akcent kładzie się na wartość demokracji chociażby w przepisach stanowiących podwaliny Unii Europejskiej. W *Preambule Karty praw podstawowych Unii Europejskiej*²⁹ podkreślono, że narody Europy tworzące ze sobą silny związek, dążące do pokoju i budowania przyszłości opartej na wspólnych wartościach szczególnie mocno zaznaczają potrzebę opierania wszelkich działań na zasadach demokracji i państwa prawnego. Demokracja gwarantuje bowiem, że prawa podstawowe jednostki (chociażby prawo do życia, prawo do nauki, prawo do wypowiedzi i informacji i inne, o których można przeczytać w *Karcie praw podstawowych UE*) będą respektowane, szanowane, a wszelkie próby ich łamania spotkają się ze sprzeciwem społecznym i politycznym.

W państwie prawa demokracja to rzeczywistość każdego obywatela. Jest tym, co daje jednostce możliwości wyrażania się w kwestiach dla niej ważnych. Bo przecież gdyby nie demokracja, nie można byłoby zrzeszać się, swobodnie wyrażać swojego zdania, strajkować, protestować, decydować o wydatkach lokalnych i wiele innych. Demokracja daje jednostce pośredni i bezpośredni wpływ na sytuację, w jakiej się znajduje. Karolina Tybuchowska-Hartlińska zwraca uwagę na ogromne znaczenie demokracji bezpośredniej. Podkreśla istotę bezpośrednich form uczestnictwa obywateli w sprawowaniu życia politycznego. Do najbardziej popularnych zalicza referenda, konsultacje mieszkańców, partycypacyjne podejmowanie decyzji w ramach budżetu obywatelskiego, udział w samorządowym sprawowaniu władzy i inne.³⁰ Demokracja daje zatem każdemu obywatelowi realny i bezpośredni wpływ na to, jak będzie wyglądała jego mała ojczyzna, rzeczywistość, w której mieszka, żyje, kształci się i odpoczywa. Jest to jednak możliwe tylko w społeczeństwie opartym na praworządności i poszanowaniu do instytucji prawa.

²⁷ Safjan M., *Prawo, wartości i demokracja*, „Chrześcijaństwo-Świat-Polityka” 2008, 5(1), s. 5-23.

²⁸ <https://www.europarl.europa.eu/about-parliament/pl/democracy-and-human-rights> [dostęp: 28.05.2022].

²⁹ Karta Praw Podstawowych Unii Europejskiej, Preambuła, EUR-Lex - 12012P/TXT - EN - EUR-Lex (europa.eu) [dostęp: 28.05.2022].

³⁰ Tybuchowska-Hartlińska K., *Demokracja bezpośrednia na poziomie lokalnym: Czy obywatele chcą partycypacji?*, „Preferencje Polityczne” 2014, 8, s. 117-126.

Prawnym odniesieniem do niniejszego konspektu jest artykuł 2 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej, który mówi: „Rzeczpospolita Polska jest demokratycznym państwem prawnym, urzeczywistniającym zasady sprawiedliwości społecznej.”³¹ Przygotowany konspekt przeznaczony jest do pracy z uczniami starszych klas szkoły podstawowej, jak również uczniami szkół ponadpodstawowych. Ma na celu przede wszystkim uświadomić, czym jest demokracja i jak się realizuje na różnych szczeblach państwowości. Uczeń po zrealizowanych zajęciach powinien umieć zdefiniować pojęcie demokracji i znać mechanizmy jej działania. Powinien także rozumieć, że tylko demokratyczne państwo prawa jest w stanie zapewnić mu bezpieczeństwo, podstawowe wolności i godność jednostki.

2.1.2. Konspekt zajęć: „Działaj lokalnie, zmieniaj globalnie, czyli o tym, co daje Ci demokracja!”

Cel ogólny:

uczeń poznaje, czym jest demokracja i zna mechanizmy jej działania.

Cele szczegółowe:

- uczeń potrafi zdefiniować demokrację
- uczeń wykazuje konieczność współdziałania w życiu społecznym
- uczeń poznaje, czym jest samorządność
- uczeń pracuje nad kształtowaniem postawy otwartej wobec świata i innych ludzi
- uczeń pracuje nad kształtowaniem aktywności w życiu społecznym oraz odpowiedzialności za zbiorowość.

Metody i formy pracy:

- heureka
- metoda problemowa
- tworzenie notatki graficznej na tablicy
- praca ze słownikiem języka polskiego
- praca z materiałem dydaktycznym.

Materiały, pomoce dydaktyczne:

1. pojęcia i definicje - słownik języka polskiego
2. tablica, markery pomocne przy wykonaniu plakatu.

³¹ Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej; <https://www.sejm.gov.pl/prawo/konst/polski/koni.htm> [dostęp: 28.05.2022].

Kluczowe kompetencje:

- kompetencje w zakresie rozumienia i tworzenia informacji
- kompetencje językowe
- kompetencje osobiste, społeczne i w zakresie uczenia się
- kompetencje obywatelskie.

Przebieg zajęć

1. Przedstawienie tematu: *Działaj lokalnie, zmieniaj globalnie, czyli o tym, co daje Ci demokracja!* i celu ogólnego zajęć - uczeń wie, czym jest demokracja i zna mechanizmy jej działania.
2. Lekcję można przeprowadzić w nawiązaniu do wyborów samorządowych w klasie, które mogą stanowić punkt wyjścia i kontekst do zrozumienia mechanizmów demokracji działających na poziomie szkolnym.
3. Nauczyciel tłumaczy istotę demokracji i jej historię, odnosząc się do wiedzy zawartej we wstępie do scenariusza. Nauczyciel nawiązuje także do antycznych korzeni demokracji i etymologii słowa DEMOS KRATOS czyli WŁADZA LUDU. Wyjaśnia znaczenie i tłumaczy uczniom, czym była demokracja w ustroju antycznej Grecji.
4. Uczniowie definiują pojęcie *demokracja*. Szukają odpowiedzi na pytania: „Czym według nich jest demokracja?”, „Jak demokracja realizuje się w życiu każdego z nas?”

Nauczyciel moderuje tę część lekcji, sugerując następujące refleksje:

- wolność wypowiedzania swojego zdania
 - wolność słowa
 - możliwość decydowania o tym, co dzieje się w szkole, klasie, przestrzeni miasta
 - przeświadczenie, że głos jednostki ma znaczenie.
5. Uczniowie zapisują na tablicy skojarzenia dotyczące demokracji, które jednocześnie są bieżącym podsumowaniem wcześniejszego ćwiczenia.
 6. Nauczyciel podsumowuje pracę metodą burzy mózgów i odczytuje wypowiedzi uczniów zapisane na tablicy.
 7. Porównanie definicji wypracowanej w klasie z definicją ze „Słownika języka polskiego PWN” - uzupełnienie i omówienie tych elementów składowych definicji uczniów, których zabrakło w wypowiedziach uczniów. Nauczyciel może wykorzystać poniższe definicje zaczerpnięte ze „Słownika języka polskiego PWN” (wersja online słownika):
demokracja:

1. «ustrój polityczny, w którym władzę sprawuje społeczeństwo poprzez swych przedstawicieli; też: państwo o takim ustroju»
2. «forma organizacji życia społecznego, w której wszyscy uczestniczą w podejmowaniu decyzji i szanują prawa i wolność innych ludzi»
3. «partia popierająca rządy i idee demokratyczne»
4. demokracja antyczna:
«ustrój polityczny niektórych miast starożytnej Grecji, w którym najwyższą władzą było zgromadzenie wszystkich wolnych obywateli z prawem zabierania głosu i proponowania ustaw»³²
8. Nauczyciel dzieli klasę na grupy w składzie dwóch, trzech osób w każdej grupie - w zależności od liczebności klasy.
9. Nauczyciel rozdaje każdej grupie jeden postulat z tekstu Roberta Dahla „O demokracji”³³.
10. Nauczyciel prosi każdą z grup o głośne odczytanie postulatów – każda grupa odczytuje swój tekst na głos.
11. Nauczyciel prosi każdą z grup o graficzne zilustrowanie otrzymanego postulatu. Uczniowie obrazują otrzymany postulat dowolną techniką – wykorzystują symbole, elementy słowno-graficzne, piktogramy i inne rozwiązania, aby w formie infografiki przedstawić treść konkretnego postulatu.
12. Po zakończonej pracy grupowej poszczególne grupy prezentują swoje plakaty pozostałym uczniom i uzasadniają swoje skojarzenia i graficzne rozwiązania.
13. Nauczyciel jeszcze raz w toku lekcji nawiązuje do definicji słownikowej demokracji i tego jej aspektu, według którego demokracja to forma życia społecznego, w której wszyscy uczestniczą w podejmowaniu decyzji oraz szanują prawa i wolności innych ludzi.
14. Nauczyciel podkreśla, że dzięki demokracji każdy obywatel ma bezpośredni wpływ na kształt świata, w którym żyje.
15. Nauczyciel pokazuje i uświadamia uczniom różne poziomy organizacji życia społecznego, na które albo już teraz, albo później - w dorosłym życiu - mogą mieć realny wpływ.
Nauczyciel wymienia takie prawa obywatelskie, aktywności i formy życia społecznego, które ściśle wiążą się z dziedzictwem demokratycznym:
 - udział w wyborach samorządowych
 - wybór trójki klasowej

32 Definicja terminu „demokracja” z internetowej wersji *Słownika języka polskiego PWN*; <https://sjp.pwn.pl/sjp/demokracja;2554632.html> [dostęp: 28.05.2022].

33 Dahl R., *O demokracji*; <https://koss.ceo.org.pl/koss-online/vii/2-demokracja-co-takiego> [dostęp: 28.05.2022].

- wybór samorządu szkolnego
 - udział w wyborach parlamentarnych czy wyborach do Parlamentu Europejskiego.
 - decydowanie o zagospodarowaniu pieniędzy w ramach obywatelskiego budżetu demokratycznego (obywatele decydują, co chcą mieć wybudowane, zrewitalizowane, naprawione w przestrzeni miasta – boisko, skatepark czy tereny zielone).
16. Nauczyciel podkreśla, że to tylko nieliczne wybory, których dokonujemy, a które później przekładają się na decyzje podejmowane przez urzędników na różnych szczeblach państwowości demokratycznej.
17. Zadanie: nauczyciel zapisuje na tablicy trzy poziomy organizacji życia społecznego – szkolny, narodowy i europejski, a następnie odczytuje uczniom kompetencje – czyli zadania poszczególnych instytucji na wskazanych poziomach, prosząc uczniów o przyporządkowanie kompetencji do instytucji. Uczniowie dopasowują kompetencje do instytucji. Przykładowe kompetencje znajdują się poniżej, a ostateczny kształt tabeli stanowi załącznik nr 1.

Przykładowe kompetencje Samorządu Uczniowskiego:

- uchwalanie regulaminu Samorządu Uczniowskiego
- wpływ na wybór Rzecznika Praw Ucznia
- wpływ na kształt wydatków w szkole (w pewnym zakresie)
- wybory bezpośrednie członków samorządu
- powoływanie komisji i zespołów działających w Samorządzie Uczniowskim
- obradowanie na posiedzeniach Samorządu Szkolnego.

Przykładowe kompetencje Parlamentu RP:

- uchwalanie ustaw i ratyfikowanie umów międzynarodowych – wpływ na prawo powszechnie obowiązujące
- powołanie Rzecznika Praw Dziecka i Rzecznika Praw Człowieka
- uchwalanie budżetu
- udział w powoływaniu rządu i komisji parlamentarnych
- obradowanie na posiedzeniach Sejmu i Senatu.

Przykładowe kompetencje Parlamentu Europejskiego:

- uchwalanie przepisów prawa europejskiego
- powołanie Europejskiego Rzecznika Praw Obywatelskich
- ustanawianie budżetu UE

- ma prawo do ustanawiania komisji śledczych na wniosek $\frac{1}{4}$ swoich członków
- obradowanie na posiedzeniach Parlamentu Europejskiego.

18. Podsumowanie zajęć. Ewaluacja.

Nauczyciel uzyskuje informacje zwrotne od uczniów na temat wiedzy, jaką zdobyli podczas lekcji. Nauczyciel prosi uczniów o dokończenie zdania i zapisanie odpowiedzi w zeszycie. Uczniowie kończą zdanie: *Podczas dzisiejszych zajęć nauczyłem się/ dowiedziałem się, że mogę mieć wpływ na....*

19. Uczniowie odczytują swoje wypowiedzi – dzielą się refleksjami.

20. Zakończenie lekcji.

Literatura

Słupnik, T., *Narodziny demokracji w Grecji klasycznej w czasach reform Klejstenesa i Peryklesa*, „Studia Politicae Universitatis Silesiensis” 2017, t. 19, Katowice 2017.

Bombicki, M., *Encyklopedia Actus Purus*, Warszawa 1990.

Safjan, M: *Prawo, wartości i demokracja*, „Chrześcijaństwo-Świat-Polityka” 1(5)/2008, s. 5–23.

Tybuchowska – Hartlińska, K.: *Demokracja bezpośrednia na poziomie lokalnym: Czy obywatele chcą partycypacji?*, „Preferencje Polityczne” 8/2014, s. 117–126.

Akty normatywne:

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 (Dz.U Nr 78poz. 483).

Ustawa z dnia 7 września 1991 r. o systemie oświaty (Dz. U. z 2021r. poz. 1915, z 2022 r. poz. 583, 1116).

Karta Praw Podstawowych Unii Europejskiej, Preambuła, EUR-Lex - 12012P/TXT - EN - EUR-Lex (europa.eu).

Inne źródła:

<https://www.europarl.europa.eu/portal/pl>.

<https://www.europarl.europa.eu/about-parliament/pl/democracy-and-human-rights>.

<https://koss.ceo.org.pl/koss-online/vii/2-demokracja-co-takiego>.